

neklerini vermiştir. Muhafazakâr gazetelerin en önemlileri *Ebrâr* ve *Qudüs*'-tür.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Sadr Hâşimî, *Târîh-i Cerâ'id ve Maṭbû'ât-ı İrân*, İsfahan 1294 hş., I-IV; E. G. Browne, *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge 1914; *İrânşehr*, Tahran 1343 hş., II, 1247-1263; Yahyâ Âryânpûr, *Ez Şabâ tâ Nimâ*, Tahran 1351 hş., I, 234-252; W. Eilers, "Education and Cultural Development in Iran During the Pahlavî Era", *Iran under The Pahlavis* (ed. G. Lenczowski), Stanford 1978, s. 305, 323-326; Hüseyin Mahbûbî Erdekânî, *Târîh-i Mü'essesât-ı Temeddünt-yi Cedid der İrân*, Tahran 1370 hş., I, 222-229; Seyyid Ferid Kâsimî, *Rehnümâ-yı Maṭbû'ât-ı İrân*, Tahran 1372 hş.; P. Avery, "Printing, The Press and Literature in Modern Iran", *CHIr*, VII, 815-862; Sami Oğuz – Ruşen Çakır, *Hatemi'nin İrân'ı*, İstanbul 2000, s. 203-225; H. B. Young, "The Modern Press in Persia", *MW*, XXIV (1934), s. 20-25; Ahmed Ateş, "Matbuat", *İA*, VII, 393-398; H. Massé, "Djârîda", *El²* (İng.), II, 472-473.

TAHSİN YAZICI

MATEM

(الماتم)

Eski Arapça'da **mâtem** (me'tem) kelimesi, "sevince veya kedere yol açan bir olay dolayısıyla bir araya gelmiş erkek veya kadınlar topluluğu" anlamına gelmekte iken zamanla ölenin ardından hissedilen derin üzüntüyü, özellikle ağlayıp sızlamayı ifade etmeye başlamıştır (*Lisânü'l-'Arab*, "etm" md.). Ayrıca eski Araplar'ın matem dolayısıyla ortaya koydukları söz ve davranış şekilleri için **niyâha-nevha** (feryat ederek, çığlıklar kopararak ölüye ağlama), **ned-nüdbe** (ölenin iyiliklerini sayıp dökerek ağlama), **risâ-mersiye**, **na'y** (ölüm haberini yayma) gibi kelimeler kullanılmıştır.

Mâtem büyük felâketlerden, özellikle sevilen bir kimsenin kaybedilmesinden duyulan derin üzüntüyü ve tutulan yası ifade eder. Karşılaşılan felâketin, yitirilen şeyin ferdî veya umumi olmasına göre doğurduğu acı ve üzüntü, dolayısıyla tutulan yas da ferdî veya umumi bir karakter taşır. Matem'in şiddeti kaybedilen şey verilen öneme, ona karşı duyulan sevgiye göre değişir. Matem, süresi ve uygulanma biçimi bakımından kültürden kültüre değişiklik göstermekle beraber üzüntüyü ifade eden herkes için aynı olan belirli davranış biçimleri söz konusudur. Eğlence sayılabilecek etkinliklerden kaçınmak, ağlamak ve yas tutmak, oturup kalmak, sessizliğe bürünmek, elbiselerini yırtmak, siyah elbiseler giymek, yüzünü örtmek,

saçlarını kesmek veya saçını sakalını uzatmak, yemekten içmekten kesilmek matem beliren başlıca hareket şekilleridir.

Eski Çin'deki matem kuralları Konfüçyüsçülüğün beş klasiğinden Li Chi'de yer almakta, ölenin statüsüne ve yakınlığına göre farklılık arz etmektedir. Zaman içinde Budist ve Taoist eskatolojiden etkilenen âdetlere göre matem dereceleri vardır. Ebeveyn için matem süresi yirmi yedi aydır. Matem tutan kişi bu dönemde işi bırakıp uzlete çekilir. Diğer taraftan giyim, yiyecek ve davranışlarla ilgili sıkı düzenlemeler söz konusudur (*DCR*, s. 453).

Eski Türkler'de ölüm karşısında duyulan acı büyük bir teessürle dışa vurma yaygın ve ortak bir tavır olarak kendini göstermektedir. Çin kaynakları yas tutan Türkler'in bağıra çağıra ağladıklarını, saçlarını başlarını dağıttıklarını, elbiselerini yırttıklarını haber vermektedir. Göktürkler yas tutarken saçlarını keser, kulaklarını biçer ve yüzlerini bıçakla çizip yaralardı. Kırgız-Kazaklar'ın yas tutma tören ve âdetleri de Göktürkler ve Oğuzlar'dakine benzemektedir. Saç kesme ve yüzü yaralama Hunlar'da da mevcuttur. Yas âdetlerinden biri de ölenin atının kuyruğunun kesilmesidir. Diğer taraftan karalar giyinmek, yaslı çadıra bayrak asmak, elbiseyi ters giymek, başı açık tutmak veya siyah mendil bağlamak matem âmetlerindedir (Günay-Güngör, s. 87-88).

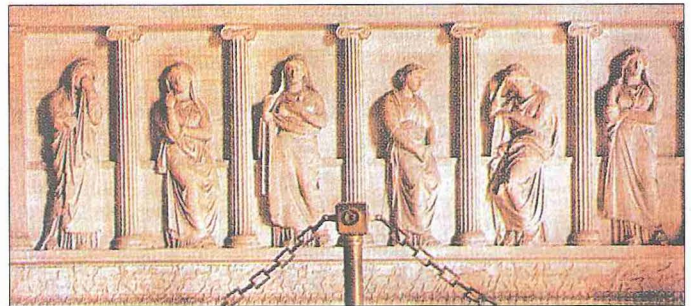
Kitâb-ı Mukaddes'e göre âhirette göz yaşı, ölüm, matem, ağlayış ve acı olmayacaktır (Vahiy, 21/4). Ancak bu dünyada ölüm, yokluk, sıkıntı bulunduğu için üzüntü ve matem de vardır ve Kitâb-ı Mukaddes İbrâniler'in tarihinden çeşitli matem örnekleri vermektedir. İlk matem örneği Hz. İbrâhim'in eşi Sâre için tuttuğu yastır (Tekvîn, 23/2). Eyyûb peygamber, Eski Ahid'in bildirdiğine göre çoluk çocuğu ölüp malı mülkü yok olunca kaf-tanını yırtmış, saçlarını kesmiştir; kendisini teselliye gelen üç dostu da seslerini yükseltip ağlamıştır. Bunlar da kaftanla-

rını yırtmışlar, başları üzerine toprak saçmışlar, derdinin çok büyük olduğunu gördükleri için yedi gün yedi gece onunla beraber yere oturmuşlar ve hiç konuşmamışlardır (Eyub, 1/13-2/13). Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamber Hezekiel'e matem kuralları hakkında bilgi verilmekte (Hezekiel, 24/16-17); ayrıca elbiseyi yırtma, çula sarılma, yere oturma, başa kül serpmeye gibi tasvip edilen veya bedeni kesme, saç yolma gibi tasvip edilmeyen matem türleri zikredilmektedir (*The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, s. 484-485). Kitâb-ı Mukaddes'te en çok geçen matem türü elbiseleri yırtmaktır. Bu uygulama sadece İbrâniler'e has olmayıp Asurlular'da (Judith, 14/14), Persler'de (Ester, 4/1), Grekler'de ve Romalılar'da da vardı. Hz. Mûsâ özel sebeplerle elbise yırtmayı Hârûn ve çocuklarına yasaklamıştır (Levililer, 10/6), ancak yahudi tarihinde bu uygulama ile sık karşılaşılmaktadır.

Bir başka matem âmeti de yemekten ve içmekten kesilmek yani oruç tutmaktır. İsrâiloğulları'nın günahlarından tövbe ettikleri kefâret gününün en belirgin özelliği o güne oruçlu olmaktır (Levililer, 16/29-31). Kefâret günü dışında da bazı umumi günahlar için veya kralın ölümünde ve umumi matemlerde oruç tutulmaktadır (Yoel, 1/12-2/17). Yahudilik'teki oruç günleri, Kudüs'ün tahribi ve mâbedin yıkılması gibi tarihlerinin en kötü dönemlerinin anıldığı zamanlardır, dolayısıyla oruç matem âmetidir. Genel olarak matem yedi gün sürmektedir (Tekvîn, 50/10; I. Samuel, 31/13); ancak Mûsâ ve Hârûn için otuz gün (Sayılar, 20/29; Tesniye, 34/8), Ya'küb için Mısırlılar'ın âdetine uyarak yetmiş gün devam etmiştir (Tekvîn, 50/3).

Ölen kişilerin ardından ağlamak en belirgin matem âmetidir. Ya'küb'un ölümü üzerine Mısırlılar yetmiş gün (Tekvîn, 50/3), Hz. Mûsâ için İsrâiloğulları otuz gün ağlamışlardır (Tesniye, 34/8). Ayrıca ölenin arkasından özel ağlayıcı kadınlar

Matem tutan kadınların tasvir edildiği m.ö. IV. yüzyıla ait lahdin bir cephesi (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Envanter nr. 368)

tutulmaktadır. Eski Mısır'da ağlayıcı kadınlar cenazeyi takip ediyor, gerek yolda gerekse mezarlıkta saçlarını yoluyor, ağlıyor, yas tutuyorlardı. Tevrat, ölünün arkasından akraba ve yakınlarının matem tutarken aşırılığa kaçıp saç baş yolmalarını, üst baş yırtıp bedenlerini yaralamalarını yasaklamaktadır (Levililer, 19/28; 21/5; Tesniye, 14/1). Kâhinler yas tutarken saçlarını tıraş etmeyecek, sakallarının uçlarını kesmeyecek, bedenlerini yaralamayacaktır (Levililer, 21/5).

Yahudi şeriat ve geleneği, matem tutan bir kimsenin üzüntüsünü yenebilmesi için birtakım kurallar koymuştur. Ölenin yakınları, defin tamamlanincaya kadar cenaze işiyle meşgul olacaklarından pek çok dini yükümlülükten muaftırlar. Cenaze defnedildikten sonra matemdeki şahıslar ekmek ve yumurtadan oluşan yemek için cenaze evine giderler. Yedi gün süren matem boyunca yas tutanlar yere oturmak zorundadır. Bunların tıraş olması, yıkanması, çalışması, Tevrat okuması, cinsî ilişkide bulunması, kösele ayakkabı giymesi, saçlarını kesmesi, selâm alıp vermesi, çamaşır yıkaması ve yeni yıkanmış çamaşır giymesi yasaktır. Matem süresince ölenin evine tâziye ziyaretlerinde bulunulur. Matem boyunca yas tutanların yemek ihtiyaçları arkadaşları veya komşularınca karşılanır. Matem yedi günlük ilk dönemine "şıva" adı verilir. Bundan sonra "şeloşim" de-

nilen ve otuz gün süren daha az yoğun ikinci dönem başlar. Bu dönemde saçları kesmek, tıraş olmak, yeni elbiseler giymek ve davetlere gitmek yasaktır. Bazı topluluklarda matem otuz gün sürerken bazılarında bir yıl devam etmektedir. Matem süresince her gün Kaddiş duasını okumak gerekir. Yedi günlük dönem Roş-ha-şanah, Yom Kipur, Sukkot, Fısih ve Şavuot bayramlarına rastlarsa matem zorunlu olarak sona erer. Eğer ölen kişi Tevrat kurallarını çiğneyen biri ise veya intihar etmişse matem kurallarına uyulmaz (*Dictionnaire encyclopedique du Judaïsme*, s. 302-304).

Eski Ahid'de İsrâilîoğulları'nın matem geleneklerine dair verilen örneklerin bir kısmı Yeni Ahid döneminde de devam etmiş (Matta, 9/23; Luka, 8/52; Resullerin İşleri, 8/2), ancak Hz. İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişi Hıristiyanlık'taki matem anlayışında önemli bir değişime sebep olmuştur. Artık hıristiyanlar ümitsiz kimseler gibi matem tutmayacaktır (I. Selânikliler, 4/13); zira onlar Yeni Kudüs'ü beklemektedir ve orada artık ölüm, matem, ağlayış ve acı olmayacaktır (Vahiy, 21/4). Hıristiyanlık'ta matem için çalgı çalınması, kiralık ağıt yâkııcılar tutulması, üzüntünün gürültülü bir şekilde dışa vurulması yasaklanmış ve kilise cenaze matemlerindeki aşırılığa karşı çıkmıştır (DB, VI/1, s. 468).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "etm" md.; Tâcü'l-'arûs, "fzz" md.; H. Lesetre, "Déchirer ses vêtements (Usage de)", DB, II/2, s. 1336-1337; a.mlf., "Deuil", a.e., II/2, s. 1396-1400; a.mlf., "Incision", a.e., III/1, s. 868-869; a.mlf., "Pleureuses", a.e., V/1, s. 465-468; E. Jacob, "Mourning", IDB, III, 452-454; D. H. Smith, "Mourning", DCR, s. 453; *Dictionnaire encyclopedique du Judaïsme* (ed. G. Wigoder v.dğr.), Paris 1993, s. 302-304; Suzan Alalu v.dğr., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul 1996, s. 147-155; P. Knobel, "Mourning", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. R. J. Z. Werblowsky - G. Wigoder), New York 1997, s. 484-485; Ünver Günay - Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998, s. 87-88; Yıldız Kocasavaş, "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, III, 67-75; Eşref Buharalı, "Türklerde Matem Alâmetleri", TDA, sy. 65 (1990), s. 149-159; İsmail Görkem, "Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar", a.e., sy. 77 (1992), s. 157-188; S. G. F. Brandon, "Death Rites and Customs", *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*, Chicago 1979, V, 533-538; M. A. Hofer, "Mourning Customs (in the Bible)", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1968, X, 54-55; E. K. Mitchell, "Death and Disposal of The Dead (Early Christian)", ERE, IV, 456-458.

ÖMER FARUK HARMAN

Câhiliye Döneminde ve İslâm'da Matem. İslâmiyet'ten önce Araplar'da matem kutsal bir görev olarak telakki edilen sosyal tezahürlerden biriydi. Üstünü başını parçalama, saçlarını kesme, başına toprak atma, çamur sürme, elbiseyi ters giyme, siyah veya beyaz giyinme, kendi kendini ve özellikle yanaklarını dövme gibi İbrânîler'de ve çevredeki diğer kültürlerde bulunan matem türleri bazı farklılıklarla eski Araplar'da da vardı. Araplar bazan bir yıl kadar süren matem müddetine yas elbisesi giyer, ölünün kabri üzerinde kurban keserlerdi. Ölenin yiğitlik ve cömertlik gibi mezziyetlerine göre bu son uygulamada ölüm yıl dönümlerinde de tekrarlanırdı (Cevâd Ali, V, 173-174). Câhiliye dönemindeki matem uygulamalarının başında ağıt yakma geliyordu. Özellikle soylular ve zenginler, ölen kişinin durumuna göre onun hakkında genellikle abartılı övgüler düzen kadın ağıtçıları (nâiha, newhâ) kiralardı, ağıt sırasındaki hareketlerine göre bu kadınlara değişik isimler verilirdi. Bazıları hayatta iken kendileri için ağıt yakılmasını vasiyet eder, mezziyetlerinin ağıtlara yansıtılmasını isterlerdi. Câhiliye şairi Tarafe b. Abd Mu'alağa'sında, "Öldüğümde bana yaraşır bir şekilde ağla, benim için yakalarını yırt ey Ma'bed'in kızı!" diyordu (Hüseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, s. 93). Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib de ölüm döşeğinde iken kızlarını başına toplayarak onlardan ölümünden sonra kendisi için söyleyecekleri mersiyeleri dinlemiştir (İbn İshak, s. 45-46).

Kur'an-ı Kerim'de Araplar'ın matem uygulamalarına doğrudan bir atıf yer almamakla birlikte doğum ve yaşam gibi ölümün de tabii karşılanarak takdire rıza gösterilmesi ve ölüm hadisesinden âhîret için ders çıkarılması gerektiği bilincini geliştirmeyi hedefleyen pek çok âyet bulunmaktadır. Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'un öldüğü yolundaki haber üzerine üzüntüden ve ağlamaktan gözlerini kaybetmesine ve acı çekmesine rağmen kendi kendine "sabr-ı cemil" telkin ettiği, kederini içine gömdüğü, "Ben gam ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum" dediği bildirilerek bir yandan ilâhî takdire rıza göstermenin gerekliliği, bir yandan da matem meşruiyeti, mahiyeti ve ölçüsü konularında bir örnek ortaya konmuştur (Yûsuf 12/18, 83-87, 96; Fahreddin er-Râzî, XVIII, 192-206). Hadislerde ise Câhiliye döneminin uzun süreli ve abartılı matem şekilleri ve bu sırada gösterilen taşkınlıklardan örnekler zikredilerek bunların

HZ. İSA'NIN ÖLÜMÜ ÜZERİNE TUTULAN MATEMİN TASVİR EDİLDİĞİ SAKIZ ADASI NEA MONI KİLLİSESİ'NDEKİ XI. YÜZYILLA AİT MOZAIK PANO

